

Balys Sruoga. Gyvenimo ir kūrybos apžvalga

Perskaitykite vadovėlio medžiagą (190-197 psl.) ir atsakykite į klausimus:

1. Kada ir kur gimė Balys Sruoga? Kur mokėsi?
2. Ką veikė Lietuvoje nuo 1918 metų?
3. Kur mokėsi 1921-1924 m.?
4. Ko mokė studentus? Kam vadovavo?
5. Kada buvo suimtas ir kur išvežtas?
6. Kada grįžo į Lietuvą? Kur buvo jo šeima?
7. Kodėl buvo sunkūs paskutiniai gyvenimo metai?
8. Kokią prisiminimų knygą parašė?
9. Ar jis gyveno laisvai?
10. Kur mirė? Kur palaidotas?

Dievų miškas Ištraukos

Perskaitykite ištraukas ir atlikite užduotis.

II. BARAKINĖ KULTŪRA

II. BARAKINĖ KULTŪRA

Hitlerio Vokietija buvo tarytum klasikinė lagerių šalis.

Šalis, kadaise garsėjusi tokiu puošniu, tokiu skaidriu baroko stiliumi, dabar galėjo didžiuotis savo barakais, - visi lageriai gyveno barakuose.

Baroko susmukimas į baraką - šis istorinis procesas vaizdžiai apibrėžia vokiečių kultūros raidą Hitlerio papėdėje. Visiškai neatsitiktinis, visiškai nuosakus buvo dalykas, kad Vokietija, savo karinės galios išsirutuliojimo metu okupuojanti vis naujus ir naujus kraštus, - Vokietija, kadaise buvusi kultūrtrėgerė, dvidešimtojo amžiaus viduryje virto lagertrėgere plačiausia prasme. Pati kūrybiškai visiškai nusūsusi, Hitlerio Vokietija kitiem kraštam galėjo atnešti tikrai aukščiausią savo kultūros vaisių - lagerį, baraką.

Pačioje Vokietijoje lagerių buvo sunkiai aprėpiama daugybė - įvairiausios rūšies. Karo lageriai, sporto lageriai, poilsio lageriai, politinio susibuvimo lageriai, jaunimo lageriai, Reicho darbo tarnybos lageriai, repatriantų lageriai, karo pabėgėlių ir tremtinių lageriai, subombintų miestelėnų lageriai, pereinamieji ir paskirstomieji lageriai, darbo lageriai, internuotųjų lageriai, karo belaisvių lageriai, - taip ir toliau, taip ir toliau. Visų šitų lagerių priešakyje, kaip hitlerinės kultūros pažiba ir pasididžiavimas, ėjo koncentracijos lageriai, atsiradę Vokietijoje drauge su Hitlerio atėjimu į valdžią. Tačiau ir koncentracijos lageriai anaipol nebuvo vienodi, nors jų visų uždavinys vienas tebuvo -.naikinti hitlerinės Vokietijos, ypač nacių partijos, priešus, tikruosius ir įtariamus, šiaip atliekamus piliečius ir partiniam pareigūnam nepageidautinus padarus. Todėl tie lageriai pradžioje, su Dachau pirmojoje vietoje, buvo beveik be išimties uždari tai yra, tokie, iš kurių niekas gyvas nebeišeidavo. Todėl jie dažnai ir buvo vadinami Vernichtungslager - naikinimo lageris.

Kol Hitleris valdė tikrai Vokietiją - į lagerius kimšo ir naikino savo piliečius, - žuvo jų tenai šimtai tūkstančių, - tikslaus skaičiaus niekas nežino. Kai jis pradėjo grobti svetimas žemes, Vokietijos piliečiai galėjo kiek lengviau atsidusti: atsirado naujos gausios naikinimo medžiagos. Lagerių skaičius sparčiai augo. Dachau, Oranienburgas, Buchenvaldas, Mathauzenas, Guzenas, Gros-Rozenas, Ravensbrukas, Flossenburgas, Ausšvicas - svarbesnieji Vokietijos lageriai gyventojų skaičiaus atžvilgiu buvo ištisi miestai su savo filialais ir fabrikais, su savo atskirais įstatymais, su savo nuosava teise ir morale, niekur kitur nepraktikuojama, su savo nuosavomis partijomis ir partinėmis rietenomis, su savo papročiais ir gyvenimiška išmintim. 1943 metų pabaigoj visi Vokietijos koncentracijos lageriai pagal režimo kietumą buvo suskirstyti į penkias kategorijas. Tuomet Dachau ėjo jau pirmojoje kategorijoje - buvo jau pats geriausias, pats lengviausias lageris. Jis tuomet jau buvo virtęs, tariant, reprezentacijos lageriu. Jį ne kartą aplankydavo tarptautinė Raudonojo Kryžiaus komisija, jis buvo naudojamas savotiškai propagandai. Jame sėdėjo daugelis Anglijos, Amerikos, Prancūzijos piliečių, su kuriais buvo privengiama elgtis taip, kaip buvo elgiamasi su vidurinės ar rytinės Europos gyventojais.

Pats bjauriausias lageris, ketvirtosios kategorijos, buvo Mathauzenas su savo filialu Guzenu. Penktos kategorijos lageriai buvo už Vokietijos sienų, ypač Lenkijoje, pavyzdžiui, Maidanekas. Penktosios kategorijos lageriai iki galo pasiliko uždari - naikinimo lageriai.

Dievų miškas, oficialiai vadinamas Štuthofio koncentracijos lageriu, aiškaus veido neturėjo. Jame buvo galima rasti įvairiausių savumų nuo pirmosios iki penktosios kategorijos. Patį sunkiausią laikotarpį gyveno jisai nuo 1939 iki 1942 metų pabaigos, - kai vokiečių kariuomenė triumfališku maršu žygiavo per Europą, kai vokiečių SS vyram mintis, kad Vokietija gali karą pralaimėti, atrode juokinga nesąmonė, galinti gimti tikrai pamišėlio galvoje. Tuomet ir Dievų miškas buvo uždaras lageris. Tikrai, iki 1942 metų pabaigos šiame lageriūkšty atsidūrė daugiau 20 000 žmonių, iš kurių per tą laikotarpį šiokiu ar tokiu būdu numarinta 18 000. Likusieji 2 000 - arba buvo iškelti į kitus lagerius, arba čia pat vietoje gyvi išliko. Tikrai labai nedaugelis, stačiai pavieniai asmenys, buvo iš lagerio paleisti, žinoma, ne į laisvę, bet į priverčiamus darbus arba darbo lagerius.

1942-43 metų sanvartoje Štuthofio lageryje buvo 3500-4000 kalinių. Tame laikotarpyje kalinių sąstatas keisdavosi 3-4 kartus per metus. Vieni kaliniai miršta, jų vieton atvaromi kiti, tokiu būdu bendras skaičius laikosi pastoviai, siekdamas 3500-4000 galvų. Buvo kelios dešimtys kalinių, kurie sugebėjo šiame lageryje išlikti gyvi nuo pat jo pradžios. Buvo kelios dešimtys ir iš kitur atkeltų kalinių, kituose lageriuose ištvėrusių po penkerius, po aštuonerius metus. Kiti iš jų, be lagerių, dar įvairiuose kalėjimuose buvo išstupėję po keletą metų. Tai buvo nepaprasti žmonės, be išimties, perėję ugnį ir vandenį tiesiogine prasme, - speigus ir pragarišką karštį. Tai buvo žmonės - didelės fizinės jėgos ir atkaklios valios, - pašėlusio pasiryžimo nugalėti ir gyventi. Tai buvo ir likimo globotiniai. Nebūtų jiems gelbėję nei jėga, nei valia, jei akloji laimė jiems nebūtų atsitiktinai šyptelėjusi.

1942 metais Štuthofio lageris iš Gdansko miesto savivaldybės perėjo valstybės žinion. Jis buvo atiduotas SS organizacijai, pasidarydamas jos lyg ir kažkokia privati nuosavybė su visu negyvu ir gyvu inventoriumi, į gyvojo tarpą įskaičiuojant ir kalinius. Ir vis dėlto nuo to meto padėtis lageryje ėmė pamažėli gerėti. Senieji lagerio veteranai, išlikę gyvi nuo 1939 metų, pasakojo apie savo ankstyvesnius išgyvenimus stačiai neįtikėtinų dalykų, - neįtikėtinų, žinoma, tikrai tiems, kurie vokiečių koncentracijos lageryje nėra buvę.

1943 metais tieji veteranai, kaip prityrę vilkai, jau buvo sugebėję prasimušti į geresnes pozicijas, užimti net valdančias vietas, daug nusveriančias lagerio gyvenime.

Lagerio valdžia kalinių rankose! - Žinoma, šiame pasakyme daug kas perdėta, bet ir teisybės nemaža. Esmėje čia buvo kažkas panašu į tai, kas buvo senosios caro Rusijos baudžiamosios sistemoje: baudžiauninko savininkas galėjo savo vergą bausti, plakti, parduoti, ant šunies išmainyti,

bet be baudžiauninko pagalbos gyventi vis dėlto negalėjo. Tokią padėtį meistriškai vaizduoja, pavyzdžiui, įžymusai rusų rašytojas Gončiarovas pagarsėjusiame romane "Oblomovas".

Dvarininkas Ilja Oblomovas ne tik negalėjo be savo baudžiauninko Zacharo pagalbos gyventi, - jis pats pasidarė Zacharo vergas. Zacharas, negalėdamas ištrūkti laisvėn, faktinai darė su savo ponu, ką norėjo. Būdamas beteisis, ištiesai priklausydamas pono nuotaikos, galėdavo ponui pristesti savo valią. kažkas panašaus buvo ir Štuthofio koncentracijos lagery, SS vyrų su kaliniais santykiuose.

SS nariai galėjo kalinį kiekvieną momentą nušaut, pakart, pagaliau ar akmeniu užmušt, mesti šunim sudraskyti, apiplėšti, išplakti, degutu ištepti - taip ir toliau, taip ir toliau. Kalinys buvo anapus įstatymų. Jis jokių teisių neturėjo. Joks teisingumas jo negynė. Jis reiškė mažiau, negu bet kuris daiktas, inventorius knygoje įrašytas. Ir vis dėlto SS vyrai be kalinių pagalbos negalėjo nei lagerio tvarkyti, nei privačiai gyventi. Tokie kaliniai zacharai buvo daugiausia lenkai, ištvėrę Štuthofe nuo lagerio pradžios, ir vokiečiai, iš kitų lagerių atkelti, - daugiausia kriminalistai, homoseksualistai ir biblijos tyrinėtojai.

Šitokia tvarka nusistovėjo tikrai ilgai, per didelį vargą ir klaikias kančias. Ir vis dėlto negalima apie lagerį kalbėti kaip apie pastovų, nesikaitaliojantį vienetą. Lageris gyveno nuolatine raida. Keitėsi laimė karo laukuose, keitėsi nuotaikos vokiečių visuomenėje, keitėsi nuotaikos ir lageryje. Keitėsi žmonės, viršininkai ir kaliniai. Keitėsi potvarkiai, kaitaliojosi bendroji tvarka. Tačiau šiuos, kaip ir daugelį kitų, daug svarbesnių dalykų, galima suvokti, tikrai ilgesnį laiką lageryje pagyvenus.

Vos įžengus į Dievų mišką, atrodo, kad senieji dievai iš čia išnyko be pėdsako, - kad čia įsikūrė pragaras, kurį okupavo SS vyrai, senuosius velnius į karcerį susodino, patys užimdami jų vietas - prie dubens ir prie stuomens.

1. Savais žodžiais suformuluokite šios ištraukos temą. _____

2. Kokios šalies ir kokią situaciją apmąsto pasakotojas? _____

3. Kaip suprantate posakį: "...lagerių buvo sunkiai aprėpiama daugybė...". Pažymėkite 1-ą teisingą variantą:

- a) lagerius buvo sunku apeiti;
- b) lagerių buvo labai daug;
- c) sunkūs lageriai.

4. Koks buvo koncentracijos lagerių pagrindinis uždavinys? Pacituokite. _____

5. Kokie buvo naikinimo lageriai? Nurodykite 2 požymius. _____

XIII. DŪŠELIŲ APRAŠYMAS

Susidorojus su numirėliais, mus tą pačią dieną, iš pat ryto nuvarė į kitą ligoninės galą - surašinėti. Surašinėjo mediciniškai. Vardas, pavardė. Šeimyniški reikalėliai. Kur ir kam duoti žinią, kai tu lageryje nusibaigsi. Oficialiai šis klausimas kiek kitaip skamba: kam tu nori rašyti laiškus. Ligoninei rūpi, kam naujokas laiškus rašys!

Neoficialiai surašinėtojai stačiai pasako, kam tas klausimas reikalingas, kad aiškiai žinotum.

Atėjusį į lagerį naujoką jie iš karto labai realistiškai nuteikia.

Reikėjo dar pasakyti, ar nesi koks girtuoklėlis, - geri kokį liorlaką ar baltakę? Ir su alučiu kokie tavo santykiai? Pypkelę ar gerokai patrauki ar nesi kartais iš girtuoklių ir pypkininkų giminėlės kilęs? Ar nesi kartais kokia nors cholera sirgęs? Ar bobutė tavo visiškai normali buvo ir dėl kokių negalavimų jį pasibaigė? Ir kokios tautos tu pats esi, ir kokia valstybė buvo tavo, kol dar žmogumi vadinaisi?

Klausimai - labai rimti, mediciniškai vis. Pagaliau:

- Kokie tavo dantys? Šiaip išbyrėję ar išdaužyti kur prie tinkamos progos? O svarbiausia - ar turi auksinių dantų? Jei turi, - kiek jų, kokios jie rūšies?

Kiti ilgaliežuviai tikino, kad ši anketa tikrai auksinių dantų reikalui ir rašoma buvo. Dėl visų kitų dalykų ligoninės anketa niekur niekuomet nebuvo naudojama. O dantys - visai kas kita.

Katorgininkai - privati SS organizacijos nuosavybė. Auksiniai dantys - pati svarbiausia katorgininko dalis, betarpiškai įeinanti į SS aukso fondą. Kai tavo dantys kartą jau įtraukti į knygą, privalai juos stropiai saugoti. Ant duonos plutos neiškeisti. Prižiūrėti, kad jų kas nenudžiautų. Už pražudytą auksinį dantį atsakysi taip, kaip atsakytum, iš SS išdo aukso gabalėlį pavogęs. Dantys tikrai laikinai deponuoti tavo gerklėje. Nusprogęs turi sąžiningai gražinti išdui visą lobį. Numirėlio mediciniškas apžiūrėjimas ir išsisemia dantų patikrinimu.

Auksą numirėliui iš gerklės išplėšia, įrašo į knygas ir atiduoda išdui, žinoma, jei pakeliui jo kas nors nenukniaukia.

Iš viso, važiuojant į lagerį, patartina dantis namie palikti. Visų pirma nėra kas su jais lagery veikti. O antra - baisiai jau neatsargus reikalas su jais šlepinėti po lagerį. Nuolat budėk, kad tau jų kas neiškultų. Ir žandą nuskels, ir auksą nužags, ir tu dar prieš valdžią turėsi atsakyti už aukso pasisavinimą.

Lageryje kur kas smagiau be dantų!

Po mediciniškojo naujokų aprašymo tuojau buvome pristatyti prie darbo - pietų sriubos išnešiojimo.

Sriuba reikia paimti iš virtuvės. Pirmą kartą patekęs į virtuvę, nežinai, nei kur eiti, nei kur ir kaip atsistoti, nei kuri sriuba paimti. Kas ir kaip daryti - niekas tau nepaaiškina. Virtuvės veikėjai, visi nusipenėję it lašiniai kuiliai, į atėjusius sriubos paimti naujokus žiūri kaip į mirtinus asmeninius priešus. Bjauroja juos, it degutu tepa. Ne tik bjauroja, - šluotkočiais ir samčiais viršugalvius patašo, kaustytomis batais judesius pagreitina. Tarytum naujokai nusigandėliai būtų suruošę virtuvės užpuolimą ir kėsintusi verdančius katilus iš šaknų išplėšti. Iš virtuvės išleki it iš galvažudžių stovyklos, visas apkvaišęs.

Dviese nešame sriubos bosą. Geležinį tokį. Atrodo ne per didelis, tikrai 50 litrų talpos. Bet kad baisiai nepatogu paimti. Geležinė plona rankena baisiai riešą veržia. Laužia stačiai. Degina. Visą ranką iš peties traukia. Išklerusios klumpės nesilaiko ant kojų. Reikia nuolat knapsėti. Knapsėdamas susižeidi kojas. Su sukruvintom kojom knapsi dar dažniau. Nuo knapsėjimo karštas skystimas ant plikų rankų ir kojų taškos... Baisiai sunku ta prakeikta sriuba nešti!

Lydi mus toksai nusipenėjęs banditas iš bloko viršenybės, kalinys, žinoma. Rusas Mitiucha. Lydi ir kolioja. Nunešę į vietą, pastatėme bosą. Peniukšlis Mitiucha tuojau abiem kumščiais man per galvą.

- Už ką? Kodėl? Kas negerai padaryta? - klausiu aš jo nustebeš. Vietoj atsako gaunu dar keletą antausių.

Lagery klausti negalima. Lagery turi būti psichologas ir pranašas. Turi žinoti, kada kas kokiam banditui į galvą šauna. Turi pats numanyti, kas ant seilės užėjo tave lydinčiam mušeikai. Gausi mušti, kol suprasi savaime, ko jisai nori.

Po keliolikos antausių ir aš supratau. To peniukšlio Mitiuchos išmanymu bosą turėjau panešti

dar tris žingsnius toliau. Tiktai tris žingsnius!

Popiet - naujas mūsų galvelių aprašymas. Šį kartą - pats svarbiausias, pats rimčiausias.

Surašinėja įstaiga, vadinama Arbeitseinsatz - į darbus paskirstymo įstaiga. Vardas, pavardė, bobutės mirimo metai. Svarbiausia gi: kokį darbą moki dirbti? Čia - ypatingai svarbus klausimas, lemtingas kartorģininko bueičiai, sprendžias: gyventi jam ar mirti.

Kurpiai, siuvėjai, staliai, dailidės, kalviai, šaltkalviai, monteriai, elektrikai, stikliai, mechanikai, tinkuotojai, barzdaskučiai ir kitokie amatininkai profesionalai gauna darbą dažniausiai pagal savo specialybę, beveik visuomet pastogėj. Iš pat pradžios jie atsiduria privileģijuotoj padėty. Jie gali pradėti šiaip taip verstis, kol pripras lagery. O apsipratę - gauna pašalinių darbų ir pajamų, darosi lagerio aristokratai.

Mūsų tarpe atsirado du ar trys buhalteriai, - jie veikia buvo pareikalauti į lengvą darbą pastogėje. Atsirado vienas ekonomistas, kainų kalkuliatorius, - ir tam neblogai išėjo: gana greitai gavo vietą raštinėje, kurioje vertėsi anekdotų pasakojimu. Gydytojas, vidaus ligų profesorius, - tiktai po penkių savaičių buvo pareikalautas į ligoninę kalinių gydyti. O visi kiti inteligentai, - teisininkai, kunigai, profesoriai, literatai, gamtos mokslininkai, gimnazijų direktoriai, inžinieriai, ekonomistai, - ko jie visi gali būti verti koncentracijos lagerio požiūriu?

Mano mielas bičiulis Jonas, bambizas nuo Biržų, pasisakė mokąs gerą alų daryti. Samagonas jam taip pat neblogai išėinas...

Nusijuokė valdžios atstovai, išģirdę tokią specialybę, į bendrą lapą nieko neįrašė, bet vis dėlto ją pažymėjo - atskiroje privačioje knygutėje. Ilgainiui mano bičiulio gabumai buvo valdžios vyrų plačiai panaudoti - ir tai išėjo jam į sveikatą.

- O tu ką moki dirbti? - klausia manęs darbo skirstytojas.

- Nelabai ką, - atsakau virduliškai išsitempęs, - mašinėle rašyti suģebėčiau... Daugiau dvidešimties metų rašau... Eilėraščius, dramas rašyti moku... Galėčiau dėstyti dramaturģiją Gal ir Stanislavskio sistema išėitų... Apie režisūrą šį tą nuvokiu. Vaidybos studiją, teatrą organizuoti taip pat esu ne kartą bandęs...

- Scheisse, - sako man darbų skirstytojas, - tai ne darbas. Padoraus darbo, vadinas, nieko nemoki?

- Galėčiau laikraštyje lagerį aprašyti... - bandau nusigandęs gelbėtis, padoresnės specialybės beieškodamas.

- Ką? Laikraštyje lagerį aprašyti? - sušuko pasipiktinęs darbų skirstytojas, - aš tau parodysiu laikraštį! Šuva šitas! Rašyk: šitas: kiauliašuva, Sauhund, - atseit, aš, - nieko nemoka, - be jokios profesijos, - padiktavo darbų skirstytojas savo raštininkui.

Beveik visas mūsų inteligentijos būrys pasirodė nieko nemokąs, tetinkąs tiktai sunkiausiam, jokio mokslo nereikalingam darbui. Sunkiausiam darbui - ir krematoriumo kaminui.

Per tą porą lageryje praleistų dienų jau buvo galima daug kas pamatyti, daug ko išmukti...

1. Kaip lageryje buvo surašinėjami naujokai? Ko jų buvo klausinėjama? Nereikalingus žodžius ar žodžių junginius išbraukite.

Surašinėjo mediciniškai. Klausinėjo vardo, pavardės, tėvavardžio, apie šeimą, kam rašysi laiškus ir telegramas. Reikėjo dar pasakyti, ar nesi girtuoklis, narkomanas, rūkalius. Taip pat ar nesergi cholera, baltake, niežais. Dar klausinėjo apie akis, sidabrinus ir auksinius dantis, plaukus ir bobutės bei senelio ligas.

2. Kodėl kaliniams buvo taip svarbu saugoti auksinius dantis? Parašykite bent 2 priežastis. _____

3. Kodėl pasakotojas teigia, kad „lageryje kur kas smagiau be dantų“? Teisingus variantus apibraukite.

- a) lageryje dantys bereikalingi;
- b) lageryje nėra dantų gydytojo;
- c) lageryje su dantimis vaikščioti nesaugu- dantis gali išmušti;
- d) dantims reikia budėti ir šlepinėti;
- c) dantys gali nuskelti žandą;
- d) jeigu dantis pavogs- reikės atsakyti prieš valdžią.

4. Kaip pasakotojas vadina virtuvės veikėjus? _____

5. Kodėl šitaip sunku nešti sriubą iš virtuvės? Nurodykite bent 4 priežastis. _____

6. Kokios įstaigos surašymas lemtingas katorgininkui? Kodėl? _____

7. Išvardinkite, kokių profesijų atstovai lageryje virsta aristokratais? _____

Kodėl? Pažymėkite teisingą variantą:

- a) nes šių profesijų žmonės būna stipriausi;
- b) nes jie būna pripratę lageryje;
- c) nes jie gali dirbti pagal savo specialybę ir gauti už tai pajamų.

8. Kaip manote, kodėl inteligentams buvo sunkiausia išverti lagerio gyvenimą? _____

XXI. APLINK KELMĄ VISĄ DIENĄ

1. Koks šios ištraukos laikas? Atsakymą pagrįskite citata. _____

2. Kas šioje ištraukoje vadinama „palšmargiais Pono Dievo gyvulėliais“? Kaip šie gyviai naikinami? _____

3. Kaip lageryje kaliniai švenčia Velykas? _____

4. Kodėl pasakotojas teigė, kad pasisotino mažu kiaušinio gabalėliu. Teisingą atsakymą apibraukite:

- a) nes tai Velykų simbolis;
- b) nes „pasotino“ šeimos ir Tėvynės ilgesys;
- c) nes visi buvo laimingi per Velykas.

5. Kaip baigėsi pasakotojo pirmosios Velykos lageryje? _____

---

6. Kokią neįveikiamą užduotį gauna pasakotojas po Velykų? _____

---

7. Kodėl pasakotojas paskiriamas į klipatų komandą? _____
